

עין יצחק

פינת ההלכה של ערב שבת
מאת מרן הראשון לציון
הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א
בעל ה'ילקוט יוסף'

פר' מקץ - חנוכה תשע"ט | גליון מס' 113

כתיבה ועריכה: הרב יצחק קורלנסקי

האם נשים חייבות באמירת הלל בחנוכה?

הלל בחנוכה הוא מדאורייתא או מדרבנן? | החילוק בין אמירת הלל להדלקת נרות חנוכה | אשה השווה לבדה | זמן ההדלקה לאברכי כולל | האם נוכחות בני הבית בהדלקה מעכבת? | האם אשכנזיות מברכות על ההלל? | טעויות ודילוג ב'ועל הנסים'

בסוכות הושבתי את בני ישראל, שכל עם ישראל היו שם, כולל השנים, ואפילו הכי פטרו נשים ממצוות סוכה (ראה בגמרא סוכה כ"ח ע"ב), כי במצוות דאורייתא לא אמרו כן, ולפי זה הוא הדין בהלל, אם נאמר שהוא מדאורייתא - אין לחייבן.

הסוברים שהלל בחנוכה הוא מדרבנן

אמנם רבינו אברהם בנו של הרמב"ם דחה סברת רבי דניאל הבבלי, ולדעתו - גם הלל בחנוכה הוא מדרבנן. וכך מבואר בגמרא (ברכות י"ד ע"א) שקריאת הלל אינה אלא מדרבנן. ועל כל פנים בימי חנוכה שכל עיקרם מדבריהם, בודאי שההלל מדרבנן. (ויש שרצו לומר שאכן באותה שנה שהתרחש הנס חיוב ההלל הוא מדאורייתא, אבל לדורות הוא מדרבנן). וכך מבואר בדברי הרמב"ן (השגות לספר המצוות להרמב"ם, שורש א'), שאף אם נאמר שקריאת ההלל בימים טובים הוא מן התורה, או מהלכה למשה מסיני, או שהוא בכלל מצות שמחה שנצטוונו לשמוח ברגלים, מכל מקום הלל של חנוכה אינו אלא מדבריהם.

וכן פירש רש"י (תענית שם) על דברי הגמרא שהלל דראש חודש לאו דאורייתא, אבל הלל של חנוכה - כיון שנביאים תיקנו לאומרו על כל צרה שלא תבוא עליהם, שכאשר יהיו נגאלים ממנה יאמרו אותו על גאולתם ועל פדות נפשם, כדאורייתא דמי, והיינו שאינו ממש מדאורייתא. וכן מבואר במאירי (תענית עמוד פ"ה, וכתובות עמוד תע"ז) שההלל של חנוכה אינו אלא מדרבנן. וכן כתב בשו"ת התשב"ץ (ח"ב סי' קפ"א). ואם כן, עדיין יש מקום לומר שהנשים יהיו חייבות בהלל של חנוכה, מטעם שאף הן היו באותו הנס, כיון שאינו אלא מדרבנן, וכשם שחייבות בהדלקת נרות חנוכה.

דעת הרמב"ם ששנים פטורות

אולם רבינו הגדול הרמב"ם (פ"ג מהל' חנוכה ה"ו) אחרי שכתב שלא רק ההלל של חנוכה אינו אלא מדברי סופרים, אלא כל קריאת הלל לעולם הוא מדברי סופרים, בכל הימים שגומרים בהם את ההלל, סיים וכתב (הל' י"ד) שאם היה המקרא את המגילה עבד או אשה או קטן, עונה אחריהם מה שהם אומרים מלה במלה בכל ההלל,

שאלה: כידוע בימי החנוכה אומרים את ההלל, ומברכים לפניו 'לגמור את ההלל' וכן ברכה לאחריו. האם גם הנשים חייבות לגמור את ההלל עם ברכתיו בימי חנוכה, מטעם שאף הן היו באותו הנס, וכמו שאמרו חז"ל כיוצא בזה (בשבת כ"ג ע"א) ששנים חייבות בהדלקת נרות חנוכה, לפי שאף הן היו באותו הנס. או שמא יש לחלק בזה בין אמירת ההלל להדלקת נרות חנוכה?

תשובה: במשנה (סוכה ל"ח ע"א) שנינו לענין ההלל הנאמר בחג הסוכות: "מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרים אותו, עונה אחריהם מה שהם אומרים", ופירש רש"י שאינו יוצא ידי חובתו בשמיעה בלבד, שהואיל ואינם מחוייבים בדבר, אינם מוציאים את המחוייב ידי חובתו. ולפי זה למדנו שהנשים פטורות מקריאת ההלל בימי חג הסוכות, שאז אומרים הלל שלם בברכה, ואם כן לכאורה הוא הדין לשאר ימים טובים, שפטורות הנשים מקריאת ההלל שבהם.

הסוברים שהלל בחנוכה הוא מדאורייתא

אולם יש לדון בזה לפי מה שכתב רבי דניאל הבבלי - לפני כשמונה מאות שנה - בספר מעשה נסים (שורש א') שאמירת הלל בימי חנוכה היא מצוה מן התורה, וכפי שמתבאר בדברי הגמרא (תענית כ"ה ע"ב), שם אמרו שהלל של ראש חודש לאו דאורייתא, משמע שהלל של חנוכה (שעסוקים בו בגמרא שם) ושאר החגים, הוא מן התורה, ושכן מתבאר בעוד בגמרא (פסחים ק"ח ע"א). והגרי"פ פרלא זצ"ל בביאורו לספר המצוות של רבינו סעדיה גאון (עשין נט-ס) ייחס שיטה זו גם לרבינו סעדיה שם.

ולפי זה מאחר שמצוות קריאת ההלל בימי חנוכה היא מן התורה, אין מקום לחייב את הנשים בקריאתו מטעם שאף הן היו באותו הנס, וכפי שביארו התוספות (פסחים ק"ח ע"ב, ועיין בתוספות סוכה ל"ח ע"א, מגילה ד' ע"א) שדוקא במצוות דרבנן, כגון הדלקת נרות חנוכה וארבע כוסות בליל פסח וכן מקרא מגילה, חייבו חכמים את הנשים מטעם שאף הן היו באותו הנס, אבל בשאר מצוות שהן מן התורה אין לחייבן מטעם זה, וכשם שמצינו ששנים פטורות ממצות סוכה, אע"פ שגם הן היו באותו הנס של ענני כבוד, כמו שנאמר 'כי

ומבואר שמפרש דין משנה הנ"ל גם על הלל של חנוכה, שהנשים פטורות מקריאת ההלל של חנוכה, ולכן אינן מוציאות ידי חובה.

החילוק בין אמירת הלל להדלקת נרות חנוכה

ויש להסביר דעת הרמב"ם לחלק בין אמירת ההלל של חנוכה שלא נתחייבו בו הנשים כלל, לבין הדלקת נרות חנוכה שאף הנשים חייבות מטעם שאף הן היו באותו הנס, משום שעיקר מצות הדלקת נרות חנוכה הוא כדי לפרסם הנס לרבים, לעוברים ושבים, ולבני הבית, שהמצוה היא להדליק בחוץ או בחלון כלפי רשות הרבים, אבל אמירת הלל, אע"פ שגם הוא נאמר לשם פרסומי ניסא (ברכות י"ד ע"א), אבל כל אחד ואחד אומרו בינו לבין קונו ולא נתקן לאומרו דוקא בציבור, וכגון מי שאינו חש בטוב ויש לו אונס ומתפלל ביחידות, וכי אינו אומר הלל?! וגם כשאומרים את ההלל בציבור, אומרו כל אחד בינו לבין קונו. ועל כן רק בהדלקת נרות חנוכה שנועד לרבים, נשים חייבות.

אשה השווה לבדה

ומכיון שנשים חייבות בהדלקת נר חנוכה, והיא חובה גמורה, על כן גם אשה שהיא אלמנה או גרושה וכיו"ב, המתגוררת בביתה לבדה, חייבת להדליק בביתה עם הברכות. ויתירה מכך, אף אם יש לה בעל אלא שאינו נמצא בבית, כגון שהתעכב מחוץ לעיר, או שנסע לחו"ל לצורך מצוה וכיו"ב, יכולה האשה להדליק נר חנוכה בבית ומוציאה אותו וכל בני הבית ידי חובה. ואמנם הבנות שאינן נשואות - אף אצל האשכנזים שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק - אינן מדליקות, וכפי שביאר החתם סופר (שבת כא ע"ב) שכיוון שעיקר מצוות נר חנוכה היה להדליק בחוץ, כי 'כל כבודה בת מלך פנימה' (תהלים מה יד), ואין זה כבוד שאשה תצא החוצה, לכן אינן מדליקות, אבל האשה מדליקה במקום בעלה, אם אינו נמצא.

זמן ההדלקה לאברכי כולל

וכמו כן, אברך שיושב ולומד תורה בכולל, ואם ישוב לביתו, יגרם לו ביטול תורה גדול, וכן אדם שיושב בחנות לפרנסתו, ונמצא שם עד שעה מאוחרת, יכול לומר לאשתו שתדליק בזמן במקומו, והיא מוציאתו ידי חובתו בהדלקתה. ויש נשים שיש להן הרגשה לא טובה בכך, 'אני אדליק בשבילך?! וכי אני אלמנה ח"ו...?!', ומעדיפות להמתין עד שובו הביתה בשעה שבע-שמונה, רשאים להמתין לזמן מאוחר יותר, שכן בזמנינו אין חובה להדליק בחוץ, אלא הידור מצוה, ומעיקר הדין "מניחו על שולחנו ודיו", ולכן אפשר להמתין עד שיחזור, וידליקו עם כל בני הבית.

האם נוכחות בני הבית בהדלקה מעכבת?

הבן איש חי (וישב אות ז) כתב שמי שהגיע לחביתו בשעה מאוחרת, 10-11 בלילה, וכל בני ביתו ישנים, צריך להעיר כמה בני הבית שיהיה פרסום הנס. אך באמת אינו חובה, אלא הוא רק לכתחילה, ועל כן אם קשה להם לקום וצער הוא להם, יכול להדליק לבדו, 'הוא לבדו יהיה לכם', ומוציאים ידי חובה. וכי אלמנה אינה מדליקה נר חנוכה לבדה?! וכן אדם שהוא זקן ומתגורר לבד, אינו מדליק נר חנוכה לבדו?! את מי הוא יעיר? יעיר את אשתו מהקבר...?! לכן מה שכתב הבן איש חי הוא להידור מצוה בעלמא ואינו מעכב. ואמנם

יש שכתבו שזה מעכב, אבל הלכה למעשה אינו מעכב, ואם קשה לו להעירם, רשאי להדליק לבד ומוציאים ידי חובה, וכן הדין לאשה שמדליקה נרות חנוכה, שמוציאה בכך ידי חובה. בחנוכה יש 'שויון זכויות' מוחלט... הוא יכול להוציאה ידי חובה, והיא יכולה להוציאו ידי חובה. והטעם, כאמור, לפי שהוא פרסום הנס לרבים ולכן חייבות, מה שאין כן קריאת ההלל שהן פטורות.

האם אשכנזיות מברכות על ההלל?

אף נשים אשכנזיות, שנוהגות לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא, כדעת רבינו תם, יש אומרים שמצווה שכל כולה היא הברכה, נשים פטורות, כפי שנראה בדברי המגן אברהם (סוף סי' רצו) בדעת הרמ"א שדוקא במצוה שיש בה עשייה רשאיות לעשות ולברך, אבל בדבר שאין בו מעשה אלא הברכה בלבד, כגון הבדלה, אינן רשאיות לברך. וכן ביאר הפרי מגדים (שם) ובשו"ת מהר"ם שיק (האו"ח סי' צ). אמנם אם מברכות יש להן על מה לסמוך, וכפי שכתב בשו"ת כתב סופר (האו"ח סי' ל"ד) ובישועות יעקב (סי' תכב סק"ו) שיש חילוק בין כשהברכה עצמה היא המצוה, כגון הבדלה, לבין ברכה על מצוה בפני עצמה, כגון הלל, שקריאת ההלל היא מצוה בפני עצמה, ורשאיות הנשים לברך עליה כמו בשאר מצוות עשה שהזמן גרמא. אבל הספרדים בודאי שאין הנשים רשאיות לברך על ההלל של חנוכה.

לסיכום: נשים פטורות מאמירת הלל בחנוכה, והספרדיות אינן רשאיות לברך על ההלל של חנוכה, שקיבלנו הוראות מרן הבית יוסף שפסק (סימן תקפ"ט) שאין הנשים רשאיות לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא, ולכן אם ירצו יאמרו ההלל של חנוכה בלי ברכה לפניו ולאחריו, מפני חשש ברכה לבטלה. ומכל מקום בהדלקת נר חנוכה חייבות הן. אולם יש להדגיש שהנשים צריכות לומר 'ועל הנסים' בתפילות שמתפללות בימי חנוכה, וכן בברכת המזון, (על אף שהן פטורות מאמירת הלל), ובזה הן חייבות.

טעויות באמירת 'ועל הנסים'

מי שטעה ואמר 'על הנסים' בברכת 'רצה' (כמו שאומרים 'יעלה ויבוא' בברכה זו) ולא בברכת 'מודים', ונזכר לאחר שאמר ברכת 'מודים', יאמר שוב 'ועל הנסים' בברכת 'מודים' כתיקון חכמים, אך אם לא נזכר עד אחר שכבר סיים תפילתו, יצא ידי חובה.

כמו כן, אם טעה בימי חנוכה בנוסח 'ועל הנסים', ובמקום לומר 'בימי מתתיהו בן יוחנן וכו'' אמר 'בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה וכו'' הנאמר בפורים, יתקן ויאמר 'בימי מתתיהו', אך אם סיים 'ברוך אתה ה' הטוב שמך', אינו חוזר, כיון שאמירת 'על הנסים' אינו מעכב, הן בתפילת שמו"ע והן בברכת המזון.

דילוג 'ועל הנסים' כדי להספיק קדיש וקדושה

מי שעומד בתפילת שמונה עשרה, והש"ץ מתחיל חזרת התפילה, אין לדלג נוסח 'על הנסים' או לקצרו, בכדי להספיק לענות קדיש (בתפילת ערבית) או קדושה (בשחרית ומנחה), שאין מעבירין על המצוות, והעוסק במצוה פטור מן המצוה, אפילו אם המצוה השניה גדולה וחשובה יותר.